

УДК [378:373.3.011.3-051:37.015.31:7]:124.5
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.13>

В. В. Басараб

викладач трудового навчання та художньої праці
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»

Н. В. Король

викладач трудового навчання та художньої праці
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»

О. Г. Куцик

викладач трудового навчання та художньої праці
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті наведено теоретичне обґрунтування потенціалу аксіологічного підходу у формуванні естетичної культури майбутніх учителів початкових класів. Сьогодення надає великого значення розвитку і становленню гармонійної, творчої особистості, якій притаманні відповідні ціннісні орієнтації. Оскільки вчитель початкових класів є провідником майбутнього покоління у світ краси, естетичного і прекрасного, то актуальним постає питання формування його естетичної культури у процесі фахової підготовки. Здійснено характеристику дефініцій «культура», «естетична культура», «естетична культура особистості» та наведено бачення науковців щодо сутності аксіологічного підходу у педагогічній науці. Аксіологічний підхід забезпечує формування в майбутнього вчителя початкових класів системи професійних та загальнолюдських цінностей, що дає змогу визначити перелік цінностей, які відіграють провідну роль під час формування естетичної культури. Наведено перелік цінностей, які науковці ставлять в основу аксіологічної системи сучасного вчителя. Переконані, що основою для формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів є гуманістичні цінності як основа взаємопорозуміння, миролюбності, поваги до людини, її почуттів, до тих найвитонченіших емоційних-почуттєвих переживань, які становлять сутність людського життя. Вважаємо, що майбутній учитель початкових класів, якому притаманний високий рівень естетичної культури, повинен проявляти себе як активний творець естетичних цінностей, вихователь естетичної свідомості у підростаючого покоління; як здатний до естетичного самовиховання та самовдосконалення фахівець. У процесі формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів пропонується робити акцент на формування зазначених цінностей, будуючи відповідним чином як освітній процес, так і естетизоване освітнє середовище закладу вищої освіти.

Ключові слова: аксіологічний підхід, майбутні учителі початкових класів, культура, естетична культура, естетична культура особистості, цінності.

Постановка проблеми. Сучасне глобалізоване суспільство, в якому переважають високі технології, потребує естетичної константи буття – гармонії, краси, досконалості тощо. Першочергового значення набувають проблеми відродження національної духовності, толерантності, розвитку і становлення гармонійної, творчої особистості, якій притаманні відповідні ціннісні орієнтації.

В основі модернізації сучасної системи освіти, що відбувається шляхом формування взаємопов'язаних професійно-культурних і загальнокультурних її складників, лежить культурологічний тип парадигми. Підтримуємо думку О.Рудницької, що «культура завжди залишається скарбницею досвіду, яку люди постійно збагачують. Кожний індивід живе і діє в умовах культури, а культура наповнює собою індивіда» [9, с. 110–111].

Враховуючи специфіку професійної діяльності вчителя початкових класів, який є провідником майбутнього покоління у світ краси, естетичного і прекрасного, вважаємо, що одним із завдань вищої освіти є формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розвитку педагогічної аксіології важливими є напрацювання В. Андрущенка, Т. Андрущенко, І. Бежа, Б. Бім-Бада, І. Зязюна, Т. Калюжної, М. Култаєвої, М. Михальченка, І. Надольного, В. Огнев'юка, В. Сластьоніна, Н. Ткачової та ін. Відповідна увага науковцями приділяється питанням фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів (К. Авраменко, О. Дубасенюк, Н. Кічук, О. Савченко, С. Харченко, Л. Хомич та

ін.). Формування естетичної культури особистості є предметом дослідження І. Беґа, І. Зязюна, М. Каґана, С. Миропольської, Г. Падалки, О. Рудницької та ін. Проблема розвитку естетичної культури вчителів початкових класів розкрита С. Мельничук, О. Остряньською, Л. Подимовою, Ю. Шаповал, О. Шевнюк, О. Щолоковою та ін. Аналіз наукових праць показав важливість досліджуваної проблеми у світлі вимог сучасного високотехнічного суспільства, Нової української школи та необхідність її детального вивчення.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні потенціалу аксіологічного підходу у формуванні естетичної культури майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Професійно-педагогічні орієнтації українського вчительства, як стверджує Т. Калюжна, – це унікальне явище за духовною глибиною, емоційною насиченістю й альтруїстичною готовністю «віддати себе дітям», це тезаурус, наповнений етичними заповідями, скарбами думки, поведінковими моделями. Дослідниця переконана, що для того, щоб проаналізувати ціннісні орієнтації української освіти, треба використовувати будь-яке праґнення, будь-який почин, будь-яку можливість актуального прочитання педагогічної спадщини класиків вітчизняної педагогіки, бо ця спадщина володіє універсальним духовним потенціалом, який може і повинен слугувати джерелом розроблення і впровадження освіти, що гарантує розвиток у молоді сприйняття неревісійних духовно-етичних цінностей, розбірливості щодо ціннісних новоутворень, що породжуються сучасною ситуацією [5, с. 7].

Для розкриття феномену естетичної культури вважаємо за необхідне охарактеризувати поняття «культура». Акцентуємо увагу на тому, що це поняття широко досліджене різними галузями знань і не має єдиного, загальноприйнятого трактування. Розкриємо найбільш актуальні для нашого дослідження.

Термін «культура» С. Гончаренко трактує у широкому та вузькому розумінні. «У широкому розумінні – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вузькому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості» [3, с. 182].

І. Беґа вважає, що культура виникає із праґнення людини утверджувати цінності, втілюючи їх досконало, «духовно зріла особистість, репрезентуючи загальнородові духовні надбання, долає суперечність, що може виникнути між індивідуальними і загальнолюдськими ціннісними контекстами» [2, с. 11]. Це так зване ціннісне (аксіологічне) розу-

міння культури. Адже саме ціннісною властивістю світ культури відрізняється від світу природи.

Поняття естетичної культури, як вважає О. Гук, вбирає в себе результати виховання і розвитку особистості. І тоді суть процесу формування естетичної культури студента можна охарактеризувати як таку навчально-освітню діяльність, яка спрямована на забезпечення особистості системою естетичних знань та вироблення на їх основі естетичного смаку й естетичного сприйняття світу, забезпечення у такий спосіб готовності й уміння особи жити, працювати, поводитися за законами краси. Суть загальної естетичної культури особистості науковець розглядає як таку, що акумулює в собі елементи всіх складників розвитку людини і виявляється як у розумовій (інтелектуальній) діяльності, так і у фізичній досконалості, а також у моральному, трудовому, валеологічному процесах, всіх їх об'єднуючи і гармонізуючи. Таким чином, із великого і складного емоційно-почуттєвого та інтелектуально-інформаційного розмаїття складників естетичної культури ми виділяємо три складові частини, які вбирають у себе всі інші. Такими поняттями О. Гук вважає: естетичне виховання, естетичний розвиток, естетичну культуру [4, с. 194].

Поняття «естетична культура особистості» Н. Пилипенко [8] трактує як системне утворення, що складається з елементів естетичної свідомості (ідеї, погляди, смаки, ідеали, естетичне сприйняття, поцінування, судження); естетичних почуттів та переживань; досвіду естетичної діяльності, які у своїй сукупності забезпечують розвиток естетичних здібностей, потреб і мотивів у сприйнятті та створенні естетичних цінностей. Розгляд естетичної культури як універсальної наукової категорії дає змогу автору стверджувати, що становлення естетичної культури є одним із значущих чинників усебічного розвитку особистості. На основі узагальнення різних наукових поглядів і найбільш визнаних у сучасній науці концепцій із зазначеної проблеми Н. Пилипенко визначає феномен естетичної культури як складову частину особистісно-професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

Н. Пилипенко стверджує, що ефективність майбутньої професійної діяльності вчителя початкових класів залежить від багатьох чинників, у тому числі й рівня розвитку його естетичної культури, що передбачає: здатність вирішувати особистісні та професійні проблеми на основі естетичних критеріїв оцінки конкретних ситуацій, орієнтування в провідних естетичних цінностях та культурних домінантах сучасного світу, безперервність процесу набуття естетичного досвіду, освоєння та творення естетичних цінностей, широту естетичних інтересів, насиченість естетичних переживань, розвиненість естетичного смаку, потребу в естетичному саморозвитку. Автор трактує естетичну

культуру майбутніх учителів початкових класів як комплексне інтегративне утворення в цілісній професійній структурі особистості фахівця, що характеризується певним рівнем теоретичних естетико-педагогічних знань та умінь і є показником сформованості особистісних естетичних якостей, цінностей та переживань, умотивованої діяльності, які в комплексі зумовлюють готовність майбутнього фахівця до оптимального впровадження набутого досвіду художньо-естетичної діяльності в освітній процес початкової школи [8, с. 227–228].

Важливою для нашого дослідження є позиція А. Макаренка, який вважає відмінною рисою аксіологічного підходу до педагогічної діяльності опору на єдність педагогічного колективу, яка визначає якість роботи, процесуальні рішення, унікальність відносин між людьми. Підкреслюючи «абсолютно визначальну» роль педагогічного колективу, автор розшифровує деякі позиції, реалізація яких створює аксіологічний простір освітньої системи. Так, у підсистемі відносин «вчитель – вчитель» А. Макаренко виділяє цінності єдності, взаємної допомоги і вимогливості, що визначають стиль, тон життя колективу, а у підсистемі «вчитель – учень» автор відзначає цінність «мажору» – бадьорого настрою, готовності до дій; відчуття власної гідності, що базується на гордості за свій колектив; захищеності, що гарантує учневі допомогу і підтримку; відповідальності як фундаменту справжньої роботи. Відомий педагог спеціально підкреслював цінність такого феномена, як «вимога», вважаючи його основою вибудовування відносин і творення колективу – унікального живильного середовища виховання особистості, що удосконалюється за допомогою пред'явлених вимог. При цьому важливо відзначити ціннісні характеристики вимог, що роблять його аксіологічним інструментом управління процесом розвитку колективу й особистості: щирість, відкритість, переконливість, рішучість [6, с. 144–150].

Використання аксіологічного підходу у педагогічній науці, на думку О. Барліт, є виправданим під час організації таких напрямів діяльності, як: цілісний розгляд становлення особистості в нерозривній єдності соціального й екзистенційного; включення в дослідницький простір таких феноменів, як цінність, ідеал, духовне піднесення, переживання, віра тощо; вивчення не абстрактної, а конкретної людини у конкретних історико-культурних умовах життя, повсякденних формах функціонування, зокрема в освіті як невід'ємному атрибуті людського буття і в конкретних геокультурних умовах [1, с. 27].

В. Чайка переконаний, що у методологічній площині аксіологічний підхід ґрунтується на засадах педагогічної аксіології як напряму в освітніх дослідженнях, що безпосередньо стосується ана-

лізу змісту педагогічних ідей, теорій і концепцій, з огляду на їхню відповідність чи невідповідність потребам індивіда та суспільства. Тобто, як зауважує автор, аксіологізація навчання забезпечує зміцнення наголосів із зовнішніх аспектів управління процесом формування знань, умінь і навичок на «внутрішні фактори активізації ціннісно-сміислової сфери, самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності студентів» [10, с. 49].

В аксіологічному аспекті основу професійної культури майбутніх учителів початкових класів становлять педагогічні цінності. Виходячи з характерних потреб особистості і відповідності їх професії вчителя, Є. Шиянов цінностями професійно-педагогічної діяльності визначає:

1) цінності, пов'язані із затвердженням у суспільстві, найближчому соціальному середовищі (суспільна значущість праці вчителя, престиж професійної діяльності вчителя, визнання рідних, близьких, знайомих тощо);

2) цінності, пов'язані із задоволенням потреб у спілкуванні (постійна робота з дітьми, можливість спілкування з цікавими людьми тощо);

3) цінності, пов'язані із самовдосконаленням (творчий і різноманітний характер праці вчителя, можливість займатися улюбленою справою, предметом, постійно поповнювати свої знання тощо);

4) цінності, пов'язані із самовираженням (романтичність і захоплення педагогічною діяльністю, відповідність педагогічної діяльності здібностям особистості тощо);

5) цінності, пов'язані з утилітарно-прагматичними запитами (фізично легка робота, непогана зарплатня, велика відпустка, можливість просування по службі тощо) [11, с. 34–35].

Акцентуємо увагу на тому, що в основі аксіологічної системи сучасного вчителя науковці визначають моральні (повага до іншого, толерантне ставлення до думки й позиції учнів, колег, батьків, милосердя, доброта тощо), громадянські (патріотизм, соціальна активність), національні (повага до мови й національної культури), екзистенційні (цінність дитини, цінність людського життя, сенс життя), цінність родини (повага до сімейних традицій), естетичні (краса в різноманітних проявах, прагнення до її збереження й примноження), валеологічні (цінність здоров'я кожного учасника освітнього процесу) цінності [7].

Вважаємо, що процес формування естетичної культури майбутнього вчителя початкових класів має аксіологічну спрямованість, яка, за словами Л. Михайлової, включає систему цінностей, що є внутрішньо усвідомленими і прийнятими, пропущеними крізь інтелектуально-емоційну сферу свідомості, стали його особистісними орієнтирами в професійній діяльності і відповідають вимогам суспільства [7, с. 15].

Висновки і пропозиції. Отже, аксіологічний підхід забезпечує формування в майбутнього вчителя початкових класів системи професійних та загальнолюдських цінностей, дає змогу визначити перелік цінностей, що відіграють провідну роль під час формування естетичної культури. Враховуючи наукові позиції, вважаємо, що основою для формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів є гуманістичні цінності як основа взаємопорозуміння, миролюбності, поваги до людини, її почуттів, до тих найвиштонченіших емоційних-почуттєвих переживань, які становлять сутність людського життя відповідно до законів Істини, Добра, Краси. Майбутній учитель початкових класів, якому притаманний високий рівень естетичної культури, повинен проявляти себе як активний творець естетичних цінностей, вихователь естетичної свідомості у підростаючого покоління; як здатний до естетичного самовиховання та самовдосконалення фахівець. У процесі формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів пропонуємо робити акцент на формування зазначених цінностей, будуючи відповідним чином як освітній процес, так і естетизоване освітнє середовище закладу вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Барліт О.О. Аксіологічний підхід в управлінні сучасними знаннями про природу. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості*. Запоріжжя, 2007. Вип.45. С. 23–28.
2. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості. *Цінності освіти і виховання* / За заг. ред. О.В. Сухомлинської. К., 1997. С. 8–11.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ.: Либідь, 1997. 376 с.
4. Гук О.Ф. Теоретичні передумови формування естетичної культури. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. Вип. 18. С. 193–199.
5. Калюжна Т.Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія / за наук. ред. О.В. Уваркіної. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 128 с.
6. Макаренко А.С. Собрание сочинений в 8 т. Т. 6. Москва: Изд-во «Правда», 1983. 365 с.
7. Михайлова Л. М. Естетично ціннісний розвиток особистості в навчально-виховному просторі закладу освіти: теорія і практика: наук.-метод. посіб. для керівників шкіл, педагогів, студ. пед. спец. Харків: Видавництво «Точка», 2018. 248 с.
8. Пилипенко Н.В. Педагогічні умови формування естетичної культури у майбутніх учителів початкових класів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Вип. 2 (77). 2017. С. 222–232.
9. Рудницька О. Культуровідповідність мистецької освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*: монограф. зб. ст. Київ, 2000. С. 108–133.
10. Чайка В.М. Основи дидактики: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 240 с.
11. Шиянов Е.Н. Гуманізація педагогічного образования : состояние и перспективы. Москва: Ставрополь, 1991. 252 с.

Basarab V., Korol N., Kutsyk O. An axiological approach to the formation of aesthetic culture of future primary school teachers

The article has presented a theoretical justification of the potential of the axiological approach to the formation of aesthetic culture of future primary school teachers. Nowadays great importance has been attached to the development and formation of a harmonious, creative personality, which has been characterized by appropriate value orientations. The primary school teacher is the leader of the future generation into the world of beauty, aesthetics and beautiful, that's why the question of forming aesthetic culture during the process of professional teacher's training has become very relevant. The authors of the article have characterized definitions of "culture", "aesthetic culture", "aesthetic culture of personality" and have presented the vision of scientists on the sense of the axiological approach in pedagogical science. The axiological approach ensures the formation of a system of professional and universal values in the future primary school teacher, which makes it possible to determine the list of values that play a leading role in the formation of aesthetic culture. We have presented the list of values which scientists put in a basis of axiological system of the modern teacher. We have been convinced that the basis for the formation of aesthetic culture of future primary school teachers are humanistic values as a basis for mutual understanding, peace, respect of a person, his feelings, for those most subtle emotional experiences that constitute the sense of human life. We believe that the future primary school teacher, who has a high level of aesthetic culture, should prove himself as an active creator of aesthetic values, an educator of aesthetic consciousness in the younger generation; as a specialist capable of aesthetic self-education and self-improvement. In the process of forming the aesthetic culture of future primary school teachers, the authors have proposed to emphasize the formation of these values, building accordingly both the educational process and the aestheticized educational environment of higher educational establishment.

Key words: axiological approach, future primary school teachers, culture, aesthetic culture, aesthetic culture of a personality, values.